

Koncentracija dohodkov in premoženja

Kje so realne poti za zmanjševanje neenakosti

Bine Kordež

Dohodkovna in premoženjska neenakost prebivalstva je vsekakor ena izmed najbolj izpostavljenih slabih strani sodobnega sveta. Verjetno ni teksta o tej tematiki, ki ne bi izpostavljala negativne plati povečevanja neenakosti, kot tudi ne bomo našli ene izjave, ki bi takšno stanje zagovarjala. A ne glede na prevladujoče mnenje, se razmere na tem področju celo zaostrejejo. Povečuje se delež revnega prebivalstva, na drugi strani pa kopiči bogastvo ozkega kroga ljudi. Je razlog res samo v povezavi premožne elite s politiko, ki kljub demokratičnim procesom tega trenda ne uspe (noče) zaustaviti, ali pa so v ozadju tudi kakšni drugi razlogi, ki v obstoječem družbeno-ekonomskem sistemu vodijo v smer vse večje koncentracije dohodkov in premoženja?

Če torej želimo stopiti korak naprej od samo vsesplošnega zavračanja in zgražanja nad takšnim stanjem, je smiselno nekoliko podrobneje pogledati razloge, ki vodijo v vse večje razslojevanje. Ukrepe za zaustavitev ali vsaj omilitev teh negativnih procesov je smiselno usmeriti predvsem tja, kjer so spremembe možne. V nadaljevanju bi poskusili analizirati posamezne segmente povečevanja neenakosti in to na primeru Slovenije, kar so nam domače razmere pač bližje in bolj razumljive. Pri tem je vseeno potrebno poudariti, da imamo v Sloveniji skoraj najnižjo stopnjo dohodkovne neenakosti med vsemi državami na svetu, da uradni statistični podatki tudi ne kažejo, da se ta denimo zadnjih dvajset let poslabšuje. Drži pa tudi, da se je glede na razmere v nekdanji državi povečala ter da se tudi pri nas krepi delež premoženja v rokah ožjega kroga ljudi. Srečujemo se torej s podobnimi trendi kot v svetu. Trendi so pri nas sicer manj izraziti, a za iskanje razlogov povečevanja neenakosti lahko pogledamo tudi razmere in gibanja v Sloveniji.

Srž ali vir vse neenakosti je v osnovni delitvi dohodka oz. dodane vrednosti v družbi. Z gospodarsko aktivnostjo v vsaki državi ustvarjamo dodano vrednost, ta pa se razdeli na del za delo (za zaposlene) in del za kapital. Če pogledamo ustvarjeno dodano vrednost v gospodarskih družbah, v katerih se realizira njen pretežni del (brez javnega sektorja), smo v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih v povprečju kapitalu namenili dobro petino neto dodane vrednosti, zaposlenim pa 78 %. Struktura ne odstopa bistveno od strukture razdelitve v drugih državah, pomeni pa to prvi korak k koncentraciji dohodkov in posledično premoženja.

Naslednji razlog pa je v tem, da se delež za zaposlene pri nas razdeli med pol milijona zaposlenih v podjetjih ali milijon, če apliciramo na celotno državo. Del za kapital pa pripade bistveno ožjemu številu lastnikov kapitala. Večjih domačih lastnikov kapitala družb je v Sloveniji kakih deset tisoč (število je seveda od postavljene meje). Ti imajo v rokah približno polovico kapitala vseh podjetij v Sloveniji, ostalo pa pripada tujim lastnikom (dobra tretjina) in državi. To seveda pomeni, da je pripadajoča dodana vrednost ali dobiček na lastnika kapitala v povprečju denimo 20-krat večji kot povprečni prejemek zaposlenih in to vodi v vse večje premoženjske razlike med navedenima skupinama ljudi.

Dodaten pomemben razlog pa je v dejstvu, da večina zaposlenih svoje prejemke tudi tekoče porabi in ne ustvarja kakega presežnega premoženja. Lastnikom kapitala pa je pripadajoča dodana vrednost praviloma čisti finančni presežek, ki ga ne potrebujejo za pokrivanje tekočih izdatkov. Zaradi tega se jim to premoženje kopiči, prinaša nove dohodke ("denar dela denar") in dodatno pogloblja premoženjske razlike med ljudmi. Če na takšno razdelitev nič pomembnejše ne poseže davčna politika, se premoženje premožnih samo še povečuje. Na drugi strani pa večina prebivalstva živi od tekočih prejemkov, ki jih več ali manj tudi v celoti porabi in ne oblikuje kakega presežka (razen hiše, avta ali še manjše finančne zaloge).

Ko torej razmišljamo, kako zaustaviti trend razslojevanja ter kopičenja premoženja v rokah vse ožjega kroga ljudi, moramo preveriti kakšne so možnosti za drugačno, delu bolj prijazno osnovno delitev dodane vrednosti (prvič), kako vzpostaviti večjo razpršenost lastništva kapitala (drugič) ter kakšne so možnosti za večje davčne obremenitve presežnih dohodkov (tretjič). To slednje posebno v primeru, če bi po prvih dveh točkah ugotovili, da so pomembnejša odstopanja težje izvedljiva. Poglejmo torej, kje so razlogi za takšno distribucijo dohodka in na osnovi tega, kakšne spremembe so realno možne, upoštevaje zakonitosti, ki veljajo v obstoječem družbenem redu.

Kot omenjeno, smo v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih povprečno okoli 22 % ustvarjene neto dodane vrednosti v podjetjih namenili kapitalu (obresti, dobički), ostalo pa zaposlenim za njihov vložek dela. Vemo, da so prisotna tudi stališča, da celotna dodana vrednost pravzaprav pripada ustvarjalcem, ljudem in kapital brez ljudi je "mrtev". A drži tudi, da lahko povečujemo obseg dodane vrednosti, posebno v proizvodnih dejavnostih, predvsem z vse večjimi vlaganji v nove, bolj produktivne tehnologije. In to zahteva tudi vse večje finančne vloške. Denimo, da imamo stroj za milijon eur, ki ob posluževanju enega delavca proizvede 100 tisoč komadov nekega izdelka. Razvoj je prinesel možnost nakupa novejšega stroja za pet milijonov, ki s prav tako enim delavcem lahko proizvede petkrat večjo količino izdelkov v istem času. Skupna dodana vrednost ali preračunana na enega zaposlenega se je tako povečala za petkrat. Komu v tem primeru pripada povečana dodana vrednost - delu ali kapitalu?

Seveda to lahko ocenimo kot banalni primer, ki je daleč od vseh znanstvenih teorij ekonomike in velikih besed o družbeni odgovornosti. A vseeno najbolj realistično odraža dileme, ki se pojavljajo pri delitvi dodane vrednosti. V Sloveniji smo neto dodano vrednost (brez amortizacije) na zaposlenega v zadnjih dvajsetih letih po stalnih cenah povečali za 76 %, kar razumemo kot povečano produktivnosti dela in ta se je odrazila tudi v realno povečanih prejemkih zaposlenih. Vsekakor je bil ta porast posledica bolj izobraženih zaposlenih, boljše organizacije dela in sprememb v strukturi dejavnosti, a močno tudi zaradi povečanih finančnih vlaganj v nove tehnologije. Po stalnih cenah lanskega leta se je obseg vloženih sredstev v gospodarskih družbah v Sloveniji v tem obdobju povečal iz 40 na 57 milijard evrov. Neto dodana vrednost, ki je pripadla kapitalu je tako v povprečju pomenila 6,5 % skupni donos na vsavložena sredstva (lastniški in dolžniški kapital) ali 4,6 % če izločimo učinek rasti cen.

Ta dobra petina ustvarjene neto dodane vrednosti, ki je pripadla kapitalu je torej predstavljala povprečno okoli 5-odstotni letni donos na vložena sredstva. Kakor imamo lahko zadržke do obsega dodane vrednosti, ki pripada kapitalu, je verjetno dolgoročno tak donos za vlagatelje nujen. Seveda je japonska korporacija Yaskawa v Ribnici odprla novo tovarno robotov zaradi ugodnega poslovnega okolja v naši državi, zaradi izobražene in ne predrage delovne sile - a brez predvidevanja, da bodo na vložena sredstva v novo tovarno letno ustvarili osem ali desetodstotni donos, najbrž te naložbe ne bi bilo in ne novih delovnih mest ter dodane vrednosti v Sloveniji. Na najbolj preprostih primerih hitro ugotovimo, da noben lastnik finančnega premoženja ne bo le-tega vlagal v podjetja, v nova delovna mesta, če ne bo pričakoval vsaj nekaj odstotni donos. Zakaj bi sicer tvegali? To končno velja tudi za državo in njena lastništva, saj smo tudi Slovenskemu državnemu holdingu postavili za cilj 8-odstotno donosnost vloženih sredstev. Kot lastniki preko države torej pričakujemo, da se v teh podjetjih vsaj kakšna četrtina neto dodane vrednosti nameni za dobiček.

Ko razmišljamo o vlaganjih, nam je torej popolnoma logično, da za vložke pričakujemo nek soliden donos, saj prevzemamo tudi tveganje izgube vložka. Zaradi tega ter tudi zaradi razvoja in rasti družb, le-te namenjajo pomemben del dodane vrednosti tudi kapitalu in ne samo delu. Del ustvarjenega dohodka gre torej zaposlenim, del pa ostane podjetju in s tem lastnikom podjetij, naj si ga izplačajo ali ne. Ali je bilo omenjenih povprečnih 22 % dodane vrednosti, ki jih je v Sloveniji dobil kapital, ustrezen delež, bo seveda vedno lahko odprta razprava. A glede na donose ter razvojne potenciale, bi bila večja odstopanja težko sprejemljiva. Glede delitve dodane vrednosti je zanimiv tudi pogled v bilance podjetij v bivši državi. Tudi takrat kakšna četrtnina ustvarjene neto dodane vrednosti ni bila razdeljena za plače, temveč je ostala v podjetju, za nove naložbe, za razvoj.

Strukture delitve dodane vrednosti na dolgi rok ostaja torej v povprečju približno enaka - obstaja pa pomembna razlika v upravičencih do dodane vrednosti, ki pripade kapitalu. V nekdanjem sistemu z družbeno (ali državno) lastnino je bilo popolnoma sprejemljivo, da je pomemben del ustvarjene vrednosti ni bil razdeljen za plače, temveč se je z njim okrepilo podjetje in s tem premoženje celotne družbe. Zaposleni so pač razumeli, da je podjetje njihovo, da je potrebno vlagati v razvoj, čeprav seveda niso imeli nobenih lastninskih upravičenj.

Danes pa ima vsako podjetje lastnika in dodana vrednost namenjena kapitalu, povečuje tudi premoženje točno določenega lastnika in to ne glede na to, ali sredstva ostajajo v podjetju ali se razdelijo (v obliki dividend se pravzaprav razdeli manjši del dobičkov). Zaradi tega se povečuje premoženje ozkega kroga posameznikov, lastnikov. Ni torej sporna struktura delitve dodane vrednosti. Sorazmerno z rastjo dodane vrednosti se je v naši državi povečeval tudi znesek za delo, seveda v okviru možnosti in pričakovanih donosov na vložena sredstva. Problem je v tem, da ima kapital titularja, upravičenca, ki si lahko del dobička tudi izplača.

Zadržkov do povečevanja premoženja tega ozkega kroga ljudi ne moremo reševati z zniževanjem deležev, donosov na kapital, ker bi to (vsaj v Sloveniji) vseeno zmanjšalo razvojne možnosti podjetij. Nekaj prostora sicer je, mogoče odstotno točko ali dve upošteva dvajsetletna gibanja, večje razporeditve v korist povečanja plač, pa ustvarjena dodana vrednost ne dopušča. Seveda so v Avstriji plače enkrat višje, a prav tako tudi ustvarjena dodana vrednost na zaposlenega - zaradi več vlaganj, tradicije, drugačne strukture gospodarstva, boljše organiziranost in položaja na trgu..., kar je pač izziv za Slovenijo za naslednja leta. Struktura delitve dodane vrednosti pa je približno enaka.

Povečevanju premoženja posameznikov v podjetjih (domačih ali tujih) bi se torej lahko izognili samo, če lastništvo podjetij ne bi imelo znanega lastnika, ampak bi bilo denimo v celoti državno. Tudi če zanemarimo, da se učinkovitost takšnega lastniška ni najbolje izkazala, smo danes pač v razmerah, ko ima pretežni del gospodarstva znanega lastnika in tega premoženja se razumljivo ne bo nihče odrekel (vsaj realno ni pričakovati). Ostaja torej odprto drugo, zgoraj omenjeno vprašanje - ali je za zmanjševanje neenakosti možno vzpostaviti bolj razpršeno lastništvo podjetij na osnovi česar bi bil tudi do dohodkov iz kapitala upravičen širši krog ljudi?

Če zopet pogledamo nekoliko v zgodovino, smo bili Slovenci po osamosvojitvi preko certifikatske privatizacije pravzaprav pretežni lastniki podjetij. Hipotetično bi imel danes vsak državljan okoli 25 tisoč eur vreden lastniški delež. A večina ljudi, ki živi samo od tekočih dohodkov, bi to premoženje ob prvi večji potrebi (avto, stanovanje, poroka...) unovčila in to se je tudi zgodilo. V roku desetih, petnajstih let so ljudje ta premoženja več ali manj prodali. Lastniki so ostali samo posamezniki, ki so se v privatizacijskih proces močneje angažirali, na začetku odkupovali deleže po nižji ceni in se danes uvrščajo med ozko skupino premožnejših. Dodatno pa še nekaj razpršenega lastništva v družbah, kjer so zaposlenim omejili prodajo delnic in deležev in ostajajo lastniki. A kot kažejo izkušnje, da tudi tam le, dokler ne bo prišlo do možnosti proste prodaje deležev.

Danes seveda tak ponovni proces sprememb lastništva ni več možen, saj obstoječi lastniki niso pripravljene podariti svojih lastniških deležev kot je bil primer v obdobju razdelitve družbene lastnine. A tudi če bi bilo to možno, bi bil zaradi opisanih procesov rezultat po desetih ali petnajstih letih podoben - ljudje bi svoje deleže postopno prodali, lastnina pa bi se koncentrirala v rokah ožjega števila premožnejših ljudi, ki bi nadaljevali s kopičenjem svojega premoženja. Prisotne so sicer ideje, kako bi vsaj pri nekaterih podjetjih lastništvo prešlo ponovno v roke zaposlenih. Vendar na žalost izvedba tega lahko temelji samo na plačilu deležev iz bodočih dobičkov družb, kar pa je v večini podjetij neizvedljivo. Ob davčni stimulaciji je v nekaj primerih to lahko rešitev, večina gospodarskih družb pa bo tudi v Sloveniji ostala v rokah ožjega kroga ljudi, domačih in še več tujih, deloma pa tudi države. In ker se bodo opisani principi delitve dodane vrednosti nadaljevali, se bo tudi pri nas nadaljevala koncentracija premoženja. Pri tem trendi kažejo, da vse bolj v tujih rokah - kar se bo sicer odražalo tudi v tem, da je potem neenakosti v državi statistično pravzaprav manj (premožnejši lastniki podjetij ne bodo državljani Slovenije).

Opisani trendi in zakonitosti, ki veljajo za obstoječi družbeno-ekonomski sistem, torej na žalost vodijo samo v še večjo koncentracijo premoženja. Čista alternativa temu je seveda državna lastnina produkcijskih sredstev z vsemi omejitvami in slabostmi, ki jih ta prinaša. Ker v obstoječem redu takšna sprememba ni možna, to seveda niti ni alternativa. Vseeno pa obstajajo realne možnosti, da se ti trendi vsaj omilijo, če že ne zaustavijo. Nekaj je vsekakor prostora pri osnovni delitvi dodane vrednosti med delo in kapital, kjer bi bolj organizirano delavstvo lahko izbralo nekoliko večji delež v tej delitvi dohodka, čeprav zaradi opisanih razlogov bistvenih premikov ne moremo pričakovati. V kakšnih primerih bi ob bolj načrtnem spodbujanju delavskega lastništva lahko naredili tudi kak manjši korak v smeri širše vključenosti ljudi v lastništvo podjetij, a realno je tu možnosti še manj.

Progresivno obdavčevanje

Največje možnosti so pravzaprav pri davčni obravnavi, kjer bi lahko vsaj nekoliko omilili to razslojevanje s progresivnejšim obdavčevanjem visokih dohodkov in presežnega premoženja. Seveda zopet samo do določene mere, da še vedno zadržimo stimulatивно poslovno okolje. Tu je sicer potrebno ugotoviti, da v Sloveniji tudi v tem delu večjih možnosti nimamo, ker smo pri davčnih obremenitvah najvišjih dohodkov glede na okoliške in druge države prav tako precej pri vrhu. Kapital je pač mobilni in ponudbe ugodnejših davčnih obravnav v sosedstvu onemogočajo pretirano odstopanje tudi v Sloveniji, naj bo še tako upravičeno ali zeleno.

Kljub vsej angažiranosti pri zniževanju neenakosti, na žalost pozivi in zgražanje nad tem v samem procesu koncentracije kapitala veliko ne pomagajo. Potrebno so spremembe v osnovnih postulatih delovanje obstoječega družbeno-ekonomskega sistema, kjer pa na žalost veliko možnosti ni. Zato bi se morali angažirati predvsem na davčnem področju, kjer bi s progresivnejšo obdavčitvijo lahko vsaj nekoliko omilili te trende. Na drugi strani pa z opredelitvijo minimalne plače za osnovno delo ter socialno politiko reševali razmere na spodnji strani dohodkovne in premoženjske lestvice. Seveda bi morali to uvesti na svetovnem nivoju, da se zaustavi izogibanje davčnih obremenitev na največje dohodke (velja tudi za BiH) - kar vemo, da bo dolgotrajen proces, če je sploh izvedljiv. Vseeno pa to ne pomeni, da nimamo nekaj prostora tudi v Sloveniji. Ne pri najvišjih plačah, ki so res nadpovprečno obdavčene, velja pa za nekatere druge, predvsem kapitalske dohodke. Če želimo v svetu in tudi doma kaj narediti na področju neenakosti med ljudmi, so realni ukrepi lahko samo v tej smeri, vse ostalo pa so lahko samo pozivi in pritoževanje.